

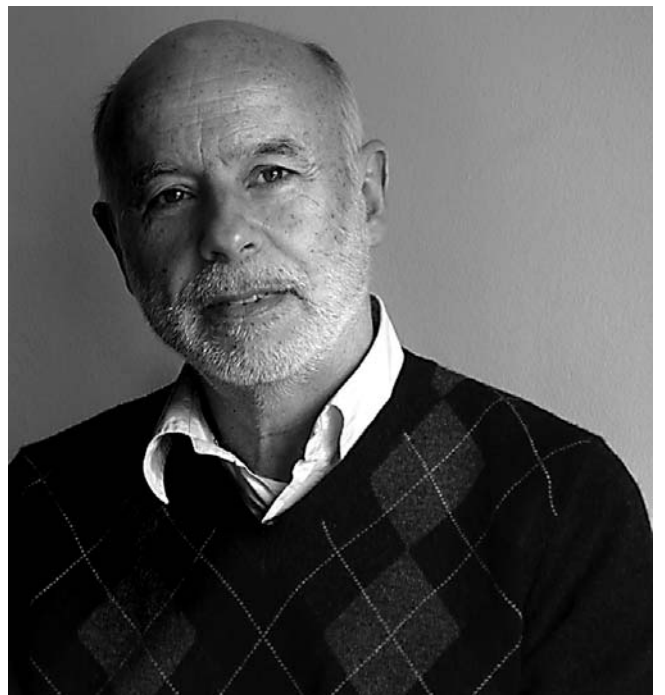
entrevista)

MÒNICA BOSCH PORTELL. Historiadora. Professora associada de la Universitat de Girona, membre del Centre de Recerca d'Història Rural de la mateixa universitat i vicepresidenta de l'Associació d'Història Rural de les Comarques Gironines.

ENTREVISTA A JOSÉ M. BORRÁS LLOP

José María Borrás Llop (La Canonja, Tarragona, 1944) és catedràtic del Departament d'Història Contemporània de la Universitat Complutense de Madrid. Després de dedicar-se uns anys a l'estudi de les repercussions de la Guerra Civil en territori francès, va orientar la seva recerca cap a la història de la infància i del treball, especialment el treball infantil i de les dones, els més desconeguts encara per la historiografia. Els seus nombrosos treballs sobre aquests temes s'han convertit en tot un referent per a investigadors de diferents àmbits i disciplines. Amb l'objectiu d'incorporar la història dels nens i nenes, des d'un punt de vista integral, al discurs històric general que fins llavors els havia en bona part menystingut, els anys noranta va coordinar el llibre col·lectiu *Historia de la infancia en la España contemporánea, 1834-1936* (Ministerio de Trabajo y Asuntos Sociales i Fundación Germán Sánchez Ruipérez, 1996). Les noves tecnologies ens han permès superar la distància física i fer-li l'entrevista següent.

Hi ha molts interessos pels quals els estudiosos s'han interessat pel tema de l'educació infantil. Per quin hi va arribar vostè? Quan vaig poder tornar a Espanya, després de l'amnistia, em vaig proposar d'emprendre una investigació que em permetés conèixer els arxius espanyols. A França quasi havia acabat la meva tesi sobre les repercussions de la Guerra Civil en aquell país. Dues circumstàncies més em van conduir cap a la història de la infància: la meva recent paternitat, sens dubte, i el meu aterratge en una escola de magisteri per la qual encara no havia passat la *transició*, però els alumnes de la qual eren molt actius. Els estic molt agraït. Es preparaven per ser futurs mestres i les meves reflexions sobre com ensenyar a ensenyar em van portar a pensar que la infància havia de deixar de ser invisible en els programes d'història destinats als nens i adolescents. Una cosa tan òbvia segueix sense tenir-se en compte. Vaig acabar dedicant-me a una investigació en la qual era un principiant. L'obra pionera de Philippe Ariès no em convenia i em vaig orientar cap a una història de la infància sense compartiments estancs i atenta a les majories. Al nostre país particularment, els historiadors s'ocupaven exclusivament i general del món adult, obviant el fet universal i decisiu de la infància. El treball infantil em va semblar un tema crucial no només del temps present, en el qual assistim a una innovadora mobilit-

zació dels nens treballadors mateixos. Des del començament de la meva nova línia d'investigació, centrada en el treball infantil, vaig considerar fonamental abordar les formes d'aprenentatge i socialització dins i fora de les llars, entre les quals hi ha l'espai escolar. Certament, es pot oblidar la infància quan un s'ocupa del món adult, però el contrari és impossible.

Sobre la forma com s'ha fet fins ara la història de l'educació, hom té la impressió que els estudis s'han basat més en els models i les teories educatives o en la política escolar, però que encara hi ha mancança d'estudis sobre la història social de l'educació, és a dir, sobre com es concretava l'educació en el dia a dia d'un espai i d'un moment determinats. Quines línies d'investigació creu que encara falta obrir en el futur o quins temes poden donar més de si en aquest terreny? Crec que un bon antídote contra les carències que vostè destaca amb raó és tenir sempre present, i particularment a l'hora d'abordar el tema educatiu, aquella història de la infància a la qual m'acabo de referir. Poden servir

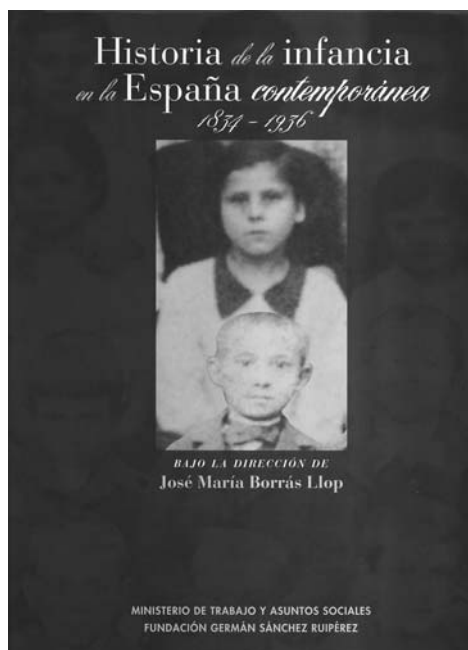
d'exemple síntesis com les elaborades a Anglaterra per Hugh Cunningham o Harry Hendrick. La vella història institucionalista de l'educació ha estat potser més criticada que no pas rellevada efectivament, malgrat algunes excel·lents monografies que no obliden les peculiaritats dels subjectes als quals va destinada l'educació, i les del món on s'inserixen. M'agradaria afegir que els historiadors tenim molt a aprendre de les aportacions d'alguns sociòlegs dels nostres dies interessats en la infància. Tres d'elles em semblen primordials. En primer lloc, considerar la infància com una construcció social, a més de com una realitat biològica, cosa que obliga a analitzar les dinàmiques històriques. En segon lloc, reconèixer els nens i nenes no com a mers objectes modelats pels adults, sinó com a agents socials. Tractar d'aproximar-se a les seves pròpies percepcions, a les seves històries personals, no és una tasca impossible pels historiadors. Per exemple, la por experimentada pels nens quan per primera vegada s'enfrontaven sols a certes feines del camp, apareix en testimonis orals, en autobiografies o en estudis antropològics. Finalment, convé estudiar la infància com una unitat. Qualsevol aspecte concret en què se centri una investigació s'il·lumina quan deixen de traçar-se línies divisòries, generalment no confessades. Les vides dels nens i nenes constitueixen una combinació variable de diferents pràctiques i temps, en les quals, com he dit, el món adult està present: el lleure –el joc–, l'aprenentatge formal i informal i el treball. Una investigació que es proposi aquests objectius, assumint també les desigualtats socials, culturals i de gènere, sempre serà més factible, atesa la seva complexitat, si recorre a la microanàlisi en coordenades espaciotemporals limitades. El creuament de dades padronals amb dades escolars resulta particularment esclareidor i seria desitjable que l'abordessin noves monografies.

Tradicionalment molts inspectors d'ensenyament atribuïen els problemes d'escolarització infantil a la manca d'interès dels pares per l'educació dels fills. Encara hi ha historiadors que defensen aquesta tesi? Què en pensa? Si l'historiador descontextualitza l'anàlisi de la intencionali-

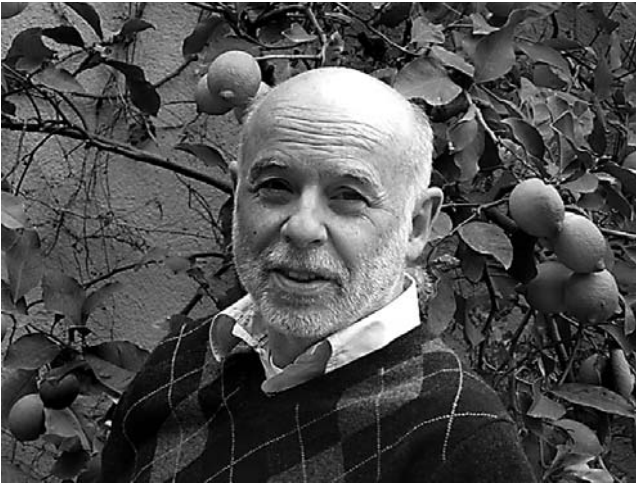
tat dels subjectes no es diferencia dels punts de vista dels observadors, coetanis de l'objecte d'estudi, simplement moralitzadors. Però hi va haver també inspectors, mestres, agraristes i metges que posaven l'accent en les condicions de subsistència familiars com el principal condicionant de la precària demanda escolar. L'error greu és que l'historiador o historiadora professional prescindeixi d'aquests testimonis. Tampoc no s'ha d'ignorar que els processos d'aculturació no són immediats, sinó que estan subjectes a múltiples factors. L'escolarització obligatòria regulada per un Estat de pobres recursos, en fases successives, va topar durament amb els usos i costums de la població rural majoritària, amb un teixit cultural en el qual s'inserien les decisions adoptades en el si de les famílies sobre l'ocupació dels fills.

Un dels temes interessants de recerca sembla que es troba en la comparació entre zones rurals i urbanes. Normalment les dades mostren major escolarització en les zones urbanes, però el seu estudi sobre el municipi de Sant Pere de Terrassa introdueix un matis interessant, i és el fet que els barris més propers a les indústries presenten índexs d'escolarització més baixos que els barris amb una orientació més rural. Com explica aquest fet? Al camp, l'escolarització era més compatible amb l'ocupació agrícola –estacional i pro-

gressiva–, mentre que en el medi urbà una feina a temps complet impedia totalment l'escolarització. Cal tenir en compte, a més, que en nuclis industrials demandants de mà d'obra infantil, com el que vostè menciona, el treball dels nens i nenes proporcionava a les famílies ingressos en metàl·lic o l'estalvi del pagament de salaris quan es treballava a preu fet en equips subcontractats, amb relacions de parentiu entre els membres. Els petits ingressos en metàl·lic degueren ser molt apreciats per les famílies mentre existiren salaris de subsistència. Fins i tot al camp, l'abandonament escolar més prematur de les noies no només s'explica per la cultura de gènere, sinó en certs casos també per la possibilitat d'aportar rendes, o reduir despeses a la família, quan podien treballar en el servei domèstic.

entrevista) (p

Creu que les formes de treball basades en l'explotació familiar presentaven alguns problemes específics per a l'escolarització dels nens? Tot el que anem sabent apunta en aquesta direcció. Hi ha clars indicis que l'escolarització fou més limitada en zones d'agricultura intensiva familiar no capitalitzada. El treball infantil, a més d'evitar el pagament de jornals, fou també, durant molt de temps, una forma d'aprenentatge informal, part crucial dels processos de reproducció social en les petites explotacions agràries familiars. En algun cas he pogut comprovar que, en una mateixa localitat, els fills de pagesos tenien una escolarització formal més escassa que els fills de jornalers, cosa que no vol dir que acabessin sent més analfabets.

Segons he pogut comprovar en un projecte d'història oral en què he participat («Els masovers de la regió de Girona, 1930-2000», finançat per la Generalitat de Catalunya), els nens poden treballar molt a casa sense faltar a l'escola, abans o després de l'horari escolar o els caps de setmana. No sembla, per tant, que puguem extrapolar automàticament les dades sobre escolarització com un indicador del grau del treball infantil... Per descomptat: ni absentisme i abandonament escolar no són indicadors absoluts d'ocupació laboral, ni al contrari. Per això l'anàlisi històrica requereix altres fonts, com les orals que vostè menciona. Hi va haver nens que sortien corrents de l'escola per preparar l'estable abans que el pare tornés del camp amb l'animal de tir; i nenes que arribaven tard a l'escola, o que l'abandonaven part del dia –potser amb més freqüència que els nens– perquè s'ocupaven de feines domèstiques. Les fonts institucionals no ho revelen.

Segons he pogut comprovar, si cap dels masovers entrevistats no va ser analfabet va ser gràcies a l'existència, en les zones més allunyades mancades d'una escola com a tal, de diverses formes d'educació no formal (com els mestres itinerants, la feina d'ensenyança que feien alguns santuaris i rectors, etcètera). La història de l'educació s'ha basat potser massa exclusivament en l'estudi de l'escola oficial?

Les seves observacions i preguntes posen precisament de relleu una vegada més les insuficiències d'una història focalitzada sobretot en les escoles estatals. Per altra banda, és cert que hi ha moltes formes d'alfabetització no formal que comencen a ser tingudes en compte, com la lectura de la correspondència epistolar en zones d'emigració o l'ensenyament a domicili per persones alienes al magisteri. Més formals però encara mal conegudes són les escoles anomenades «d'adults», a les quals anaven sobretot adolescents i joves que havien abandonat prematurament l'escolarització. Sabem poc sobre les iniciatives alfabetitzadores portades a terme en zones urbanes i semirurals per l'associacionisme d'artesans i obrers.

Sovint hom té la impressió que en alguns treballs hi ha problemes metodològics que poden complicar treure conclusions, com per exemple alguns treballs d'història oral que barregen persones grans de diverses procedències que s'han dedicat a feines diferents. Evidentment, la investigació amb fonts orals no pot improvisar-se. Hi ha qüestions elementals que obliden massa aficionats a un positivisme simplista de la paraula.

Finalment, quines prevencions caldria tenir a l'hora d'estudiar l'educació? Si hagués de destacar alguna prevenció, situaria en primer lloc les limitacions que tenen les especialitzacions acadèmiques quan no s'obren a la interdisciplinarietat. Per molt patent que sigui, no està de més recordar que l'educació constitueix un procés alhora polític, social, econòmic i cultural, i com a tal ha de ser abordat. ■